

O'YINLAR MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR DIALOGIK NUTQINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

*Xorazim viloyati Shovot tumani
22-son DMTT direktor o'rinbosari
Xolmuratova Farohat Jumanazarovna*

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yinlar orqali nutqini rivojlantirishning ilmiy-nazariy yo'llari tahlil qilingan bo'lib, bu-maktabgacha yoshdagi bolalarni hayotgan, jamiyatga, oilaga moslashtirishda nutqni takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirishga undaydi.

Kalit so'zlar: Nutq, dialog, o'yin, didaktik o'yin, ijodiy o'yin, kompyuter o'yinlari.

GAMES AS A MEANS OF DEVELOPING DIALOGICAL SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN

Annotation

The article analyzes the scientific and theoretical ways of developing speech in preschool children through games, which encourages preschool children to develop mechanisms for improving speech in their adaptation to society and family.

Keywords: Speech, dialogue, game, didactic game, creative game, computer games.

Bolalar madaniyatining hodisasi sifatida o'yin bolalarni o'rgatadi, tarbiyalaydi, rivojlantiradi, ko'ngil ochadi, ularga hordiq beradi. Bu, bir tomondan, voyaga yetishning ijtimoiy modeli, boshqa tomondan, o'yin-kulgi, tetiklik, quvonch, yuqori notaning asosiy manbaidir. Bolalar o'yinlarda o'zlarining atrofidagi odamlarning harakatlaridagi tushungan narsalarini takrorlaydilar. Shuning uchun o'yin ijtimoiy tajribani o'zlashtirish shakli sifatida ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy didaktika o'yinni bola rivojlanishining manbai sifatida asos sifatida ko'rib chiqadi. I. Xeyzing o'z mantig'iga binoan, «o'ynaydigan odam» tushunchasi «yaratuvchi odam» kabi bir xil muhim funksiyani ifoda etadi, deb ta'kidlagan [5]. S.A.Shmakov «o'yinda bola o'zini shaxs, individ sifatida namoyon qiladi, kattalar va tengdoshlaridan, asosan predmet va verbal faoliyatda, muloqotda o'zi va dunyo haqida turli xil ma'lumotlarni oladi» degan fikrga keladi [6, b. 24].

Bolaning rivojlanishida o'yinning ahamiyati katta, uning tadqiqotchilari «O'yinsiz va o'yin tashqarisidagi bolalik g'ayritabiiy va axloqsizdir» deb ta'kidlashadi

[6, b. 6]. Bolani o'yin amaliyotidan mahrum qilish, shunchaki uni bolalikdan mahrum qilish emas, balki uni asosiy rivojlanish manbaidan mahrum qilishdir.

O'yin bolalarda bolalikni rivojlantiradi, bu ularning hayot maktabi va «rivojlanish amaliyoti»dir, u «yaqin rivojlanish zonasini» yaratadi va unda bola «go'yo o'zidan bir bosh yuqori» bo'lib qoladi [2, b. 74]. L.S. Vigotskiydan keyin o'yinni «ijtimoiy munosabatlarning arifmetikasi», deb atab D.B. Elkonin o'yinni ontogeneznining ma'lum bir bosqichida sodir bo'ladigan faoliyat sifatida, ruhiy funksiyalarni rivojlantirishning yetakchi shakllaridan biri va bolaning kattalar dunyosi bilan tanishish usuli sifatida ta'riflaydi [7].

Qanday qilib o'ynashni bilmaydigan, mazmunli aloqa qila olmaydigan, qo'shma faoliyatga qodir bo'lmagan maktabgacha tarbiyalanuvchi tengdoshlarining muammolari bilan qiziqmaydi. Shu sababli u kommunikativ rivojlanishda kamchiliklarga ega bo'ladi (begonalashish, tajovuzkorlikning kuchayishi). Shunday qilib, bola uchun o'ynash «nafaqat yoqimli vaqt o'tkazish, balki ta'limning hukmronlik qiladigan texnologiyasiga» aylanishi kerak [4, b. 37].

Maktabgacha yoshdagi bolalarning dialogik nutqini rivojlantirish uchun o'yinlardan foydalanish bo'yicha maxsus tadqiqotlar o'tkazilmagan. Ammo bu muammo F.R. Qodirova, R.S. Alpatova, Ye.I. Matesko, O.Ye. Sergeeva, L.G. Urushadze, Yu.B. Yudovina va boshqalarning tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni boshqa tillarga o'rgatish bilan bog'liq holda o'rganildi [3, 8]. Tadqiqotchilar ta'kidladilarki, o'yin og'zaki qobiliyatning nutqiy namoyon bo'lishi va bolalar nutqining sifatiga samarali ta'sir qilish uchun qulay sharoitdir, chunki o'yin maktabgacha tarbiyalanuvchining asosiy faoliyatiga tegishlidir. Chet tilini o'qitish uslubida bolalarning nutqiy faolligining har xil turlarini va, eng avvalo, dialogni rivojlantirish uchun lingvistik (til) o'yinlar qo'llaniladi [8, b. 14].

O.Ye. Sergeevaning fikriga, har bir og'zaki o'yin - bu haqiqiy hayotdagi vaziyatlarga o'xshash kichik nutqiy vaziyatni ifodalaydi. Shuning uchun har bir o'yin bolada til materiallarini to'plashga, ilgari o'rganilgan nutq ko'nikmalarini mustahkamlashga hissa qo'shadi. [3, b. 58].

Bolaning nutqini rivojlantirish uchun o'yin - erkin xatti-harakatlar maktabi ekanligi muhimdir (L.S. Vigotskiy, D.B. Elkonin), chunki unda har daqiqada bola o'yin qoidasini bajarish foydasiga tezkor istaklardan bosh tortadi [3, b. 58-59].

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, og'zaki kommunikatsiya shakllariga asoslangan o'yinlar: og'zaki jumlar bilan o'zgaruvchi, musiqiy, teatrlashtirilgan (taqlid, dramatizatsiya, rejissyorlik), syujet-rolli o'yin, stol usti-bosma va boshqa o'yinlar bola nutq faoliyatining turli tomonlari shakllanishiga yordam beradi. Ularning yordami bilan kichikintoylarda nutq va muloqot madaniyati shakllanadi [8, b. 11-12].

Ko'plab o'yinlarning dialogik nutqni rivojlantirish uchun salohiyatli imkoniyatlari bor deb hisoblash mumkin, xususan:

- ijtimoiy va intellektual o'yinlar (faoliyat yo'nalishi bo'yicha);
- rivojlantiruvchi, reproduktiv, samarali va ijodiy (dialogik ko'nikmalarni rivojlantirishning turli bosqichlarida pedagogik jarayon xarakteriga ko'ra);
- syujetli, rolli, dramatik o'yinlar (o'yin uslubiga ko'ra);
- nutqli va adabiy o'yinlar (mavzu sohasi bo'yicha);
- mavzuga oid, mavzusiz va kompyuter o'yinlari (materiallardan foydalangan holda).

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, o'yinning yangi turi – ijodiy kompyuter o'yinlari yoki kompyuter o'yinlari yaralmoqda, u o'z tarkibiga kompyuter o'yin dasturidan foydalanadigan, o'yinning komponentlari cheklangan miqdorini oladi. Faqat bu holda kompyuter o'yinlari va o'yinchoqlardan foydalanish bolalar bog'chasining didaktik tizimining ajralmas qismiga aylanadi. Kompyuter o'yinlari oddiy o'yinlarning o'rnini bosmaydi, aksincha pedagogik jarayonni yangi imkoniyatlar bilan boyitib ularni to'ldiradi [1, b. 24].

Bizning tadqiqotimiz uchun kompyuter o'yinlaridan maktabgacha yoshdagi bolalarning dialogik nutqini rivojlantirish vositasi sifatida foydalanish imkoniyati masalasi muhim edi. Kompyuter texnologiyalarining nutqni rivojlantirishga ta'siri, shu jumladan, bolalarning dialogik nutqini rivojlantirish bo'yicha maxsus tadqiqotlar o'tkazilmagan, garchi ko'plab mualliflar kompyuter o'yinlarining maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy (dialogik) muloqotiga rag'batlantiruvchi ta'sirini qayd etishgan [2].

Shunday qilib, psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, kompyuter o'yinlarini bolalar bog'chasining didaktik vositalari tizimiga kiritish bolaning shaxsini boyitishda va uning dialogik nutqini rivojlantirishda qo'shimcha omil bo'lishi mumkin. Ularning tarkibiga dialogik nutqning majburiy kiritilishi bilan kechadigan an'anaviy va kompyuter o'yinlarining kombinatsiyasi, shubhasiz, bolalarning dialogik ko'nikmalarni egallash jarayonini faollashtirishga imkon beradi. An'anaviy va kompyuter o'yinlari majmuasidan foydalanish, yuqori darajadagi motivatsiya, mashg'ulot mazmunini o'zlashtirish uchun ongli ehtiyoj, samaradorlik bilan tavsiflanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. . Новые информатсионные технологии в дошкольном образовании / под ред. Ю.М. Горвитса, [и др.]. - М.: Линка-Пресс, 1998. - 328 с.
2. . Протасова Е.Ю. Компьютерные игры и обучение дошкольников второму языку / Е.Ю. Протасова // Информатика и образование. - 1994. - №5.-С43-46.
3. Сергеева О.Е. Основы игровой методики обучения иноязычному общению / О.Е. Сергеева. - М. : МГАПИ, 2001.-189 с.
4. Тюнников Ю.С. Игровое обучение как дидактическая система будущего // Гуманизация образования. - 1995. - №3. - С.36-50.

5. Хейзинга Й. Человек играющий. В тени завтрашнего дня / Й.Хейзинг. - М.: Прогресс, 1992. - 240 с.
6. Шмаков, С.А. Игры учащихся - феномен культуры / С.А. Шмаков. - М.: Новая школа, 1994. - 240 с.
7. Элконин Д.Б. Игра и психическое развитие / под ред. Д.И. Фолдштейна. - Воронеж: МОДЕК, 2001. - С. 218-238.
8. Юдовина Ю.Б. Развитие интеллектуальных способностей ребенка дошкольного возраста при овладении английским языком в протсессе игровой речевой деятельности: автореф. дисс. ... канд. психол, наук / Ю.Б. Юдовина. - СПб.: [б. и.], 2000. - 25 с.